

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

Історія в кожному суспільстві створює певний інформаційний, культурний та ідеологічний фон, який ми називаємо історична пам'ять. Без цієї пам'яті суспільство нагадує дерево без коріння і навіть найбільші соціальні та політичні потрясіння, які претендують на створення своєї історичної пам'яті, врешті решт знаходять своє місце в пам'яті людства. Жодне суспільство не може сформуватися без урахування національного характеру, історичного досвіду, культурного коріння. Однак, кожна ідеологія, особливо пануюча, прагне поставити історичну пам'ять в певні рамки, виправити, або, краще сказати, спотворити історичний процес у вигідний для себе спосіб. Формування національного суспільства, як неодмінний етап розвитку політичних структур Західної, Центральної та Східної Європи перетворило нові буржуазні держави на національні, а процес націотворення став індикатором політичного розвитку суспільства. Національний характер державності, в свою чергу, породив національну самосвідомість, задля якої була створена система патріотичного виховання. Можемо припустити, що навіть саме явище патріотичного виховання є наслідком формування національної самосвідомості та національної державності. Саме тому національна історія набуває великого значення як додатковий аргумент у політичних дебатах. Питанню патріотичного виховання присвячено чимало публікацій, як правило педагогічного змісту (що саме по собі викликає подив – хіба патріотичне виховання стосується лише учнівської молоді?) [1, 2, 3], однак в цих публікаціях відсутній головний аспект – чому існуюча система патріотичного виховання напрочуд неефективна і не дає можливості заявити, що за роки існування незалежної української державності вона створила реальну гарантію захищеності нашої державності.

Політичні процеси кінця ХХ століття мали відчутні відмінності від попереднього століття – в розвинених країнах світу між собою боролися дві протилежні тенденції – збереження національного характеру державності та інтеграційні процеси, покликані створити загальне соціальне та політичне поле на території Західної Європи. Тобто відбувається процес зміцнення націй та інтернаціоналізація міжнародних відносин. Поступки глобалізаційним політичним процесам в Західній Європі створюють там зараз великі проблеми саме у національній сфері: великі міграційні потоки з ісламського світу; наростання націоналістичних рухів. Розпад радянської імперії також відбувався не в результаті національних революцій. Національний аспект був лише одним з багатьох причин краху радянської політичної системи. Головними чинниками кризи СРСР були економічні, соціальні, політичні проблеми соціалістичного суспільства, і лише в країнах Прибалтики та Кавказу вони набули першочергового значення.

Саме ці обставини зумовили сучасну дилему українського політикуму – яку державність і якого змісту має будувати українське суспільство – національну чи територіальну? Якщо мова йде про національну державність – якого плану має бути нація – етнічна чи політична? О.Майборода виділяє два типи етнічної нації – моно та поліетнічна [1]. Він також підкреслює прагнення держави в багатонаціональному суспільстві запровадити єдину мову для спілкування[2]. Разом з тим, в багатонаціональному середовищі генеральна нація прагне відвести для себе чільне місце і певним чином відокремити себе від національних меншин, що проживають на цій же території. Виникає підґрунтя для національного конфлікту, особливо за умови, коли генеральна нація формувалася за відсутності власної національної державності. Традиційно в умовах поліетнічності носієм державного суверенітету в конкретній національній державі виступає домінуючий, титульний етнос. З ним і пов'язують основний зміст національного будівництва.

Політична нація заснована на інших підставах – етнічна ідентичність зливається у політичний конструкт, в якому провідну роль починає відігравати заклик до національної злагоди, однак за умови дотримання пріоритетних прав чільної або генеральної національної спільноти. За таких умов генеральна національна спільнота виступає гарантом політичної нації, стає чільним елементом формування національної свідомості політичної нації. Для України, як і для інших пострадянських країн, проблема формування політичної нації виступає запорукою національної злагоди для поліетнічних суспільств і є найбільш бажаним результатом як національної політики держави і уряду, так і своєрідною національною ідеєю, про створення якої і йдеться у процесі патріотичного виховання.

На шляху формування політичної нації стоїть безліч перешкод. Так, зокрема, конкурентна боротьба різних етносів за власну національну ідентичність і прагнення до справжньої національної рівноправності в Україні накладається на постколоніальний характер історичної свідомості населення. Ця свідомість є багатоплановим явищем. Вона містить в собі рештки історичної міфології метрополії – перекручення історії на користь держави-колонізатора (їх зразки: Мазепа-зрадник, П.Дорошенко – турецький запроданець, загарбання Росією українських земель – акт вищої історичної справедливості); залишки ідеологічних тез представників національного руху колоніального періоду (серед них – українці як окрема нація, теорія національної еліти В.Липинського); новітня історична міфологія – складові елементи формування сучасної історичної пам'яті пересічного українця. Зазначені частини між собою не рівноцінні. Так, російська імперська міфологія, століттями тиражована і нав'язувана українській спільноті, займає значне місце у свідомості пересічного громадянина, особливо старшого покоління. Національний рух колоніального періоду був ослабким, переслідувався російською монархією і значного сліду в історичній пам'яті українців не залишив. Зараз надбання цього руху є переважно об'єктом наукових досліджень, а для пересічного громадянина приходять через шкільний курс історії України 9-го класу. Сучасна

історична міфологія відображає складні політичні процеси українського суспільства: панування постколоніальної громадської свідомості, боротьбу ліберальних, ліворадикальних та консервативних політичних сил за вплив на свідомість громадян. Кожна з зазначених політичних сил прагне використовувати історичну пам'ять на свою користь, що призводить до численних змін політичної оцінки історичних подій. Особливо це помітно на прикладі суперечливих подій ХХ ст. – історії II світової війни та участі в ній українського населення; насадження пануючої марксистсько-ленінської ідеології; сталінських репресій тощо. Одна політична сила присвоює Степану Бандері звання Героя України, інша його цього звання позбавляє. Утворюється унікальне тло історичної свідомості населення, яке формує віртуальний світ національної ідентичності українського населення. Відомий дослідник історії націй Ентоні Гідденс зауважував: «Радянський досвід показує, що навіть революційні «вигадані традиції» мусять використовувати чи створювати (або й те, і те) національну культурно-політичну ідентичність, якщо хочуть міцно закоренитися в народі.» [3]

Патріотичне виховання використовує елементи соціальної психології, зокрема колективної свідомості та колективного несвідомого. Саме тому таке виховання має спиратися на ґрунтовні засади, серед яких провідне місце належить історичній пам'яті. Вже цитований нами Гідденс слушно зауважив: «Нація мусить не тільки вихвалитися далекою минувиною, на яку можна сперти обіцянки безсмертя, — вона мусить бути здатною показати ще й славетну минувиною, золоту добу святих і героїв, надати значення своїй обіцянці відновлення й гідності. Що повніша й багатша етноісторія, то переконливішими стають претензії нації, то глибших струн вона може торкнутися в серцях членів нації.» [4] Для постколоніальної історичної свідомості українців героїка минулого набуває сумнівного характеру як через належність українських земель до інших держав в історичному минулому, так і через потужний вплив колоніальної історичної традиції. Так, зокрема, для західноукраїнських земель герої громадянської війни Щорс, Боженко, Юрій Коцюбинський не можуть бути беззастережно зараховані до сонму героїв України, оскільки діяли в іншому територіальному і державному вимірі. Москвофільська спрямованість оцінки діяльності тих чи інших діячів минулого також унеможлиблює створення спільного підґрунтя для історичної пам'яті.

Становлення політичної нації не може здійснюватися від противного, а повинне спиратися на позитивні відомості про історичне минуле і сучасність. З цієї точки зору негативним наслідком для формування беззаперечного позитиву, або політичного підґрунтя для формування політичної нації є нищівна критика у ЗМІ політичних, економічних та соціальних процесів, що протікають у сучасному українському суспільстві. Не можна виховати шанобливе ставлення до держави, яка сама засуджує власну політичну еліту, принижує значення виборних представницьких органів та парламентаризму в цілому, не визнає позитивного досвіду і не схвалює діяльності попередньої влади. Головною

перешкодою до консолідації українського суспільства стає відмінність засад створення української нації в різних регіонах країни. Так, для Західної України головним чинником формування сучасної української нації є етнічний національний аспект. Саме тому в цих регіонах сильні позиції національних та націоналістичних політичних партій та неурядових громадських організацій. Для Східної України український націоналізм є своєрідним політичним табу, предметом категоричного заперечення як національною елітою, так і більшістю пересічних громадян. Відповідно, в цих регіонах помітні спроби спиратися на концепт політичної нації та пошуку засадничих основ у політичній, а не національній сфері. Г.Касьянов, досліджуючи питання української нації та українського націоналізму відзначав, що головними перешкодами на шляху формування української нації є: «тривала бездержавність українців (за цих умов політично-етатистська версія нації, очевидно, не мала шансів на успіх), вплив народницьких традицій в сучасному суспільствознавстві, інерція радянських часів, коли панувала етнологічна концепція нації тощо.» [5] Фактично в українській політичній ситуації сформувалися і мають право на існування як концепція етнічної української нації, так і ідея політичної нації.

Розглядаючи дилему сучасного українського суспільства потрібно відповісти на головне питання: українці – етнічна чи політична нація? Політична нація заснована на інституті громадянства, а етнічна – на національній ідентичності. З цієї точки зору важливе місце у патріотичному вихованні відіграє не технологія виховання і не методи впливу на суспільство в цілому і на молодь, зокрема, а стратегічна мета – патріотичне виховання має бути національне чи інтернаціональне. Патріотичне виховання політичної нації має спиратися на загальнолюдські цінності державного забарвлення: прапор, герб, гімн держави, повага до Конституції. Національне патріотичне виховання має спиратися на безумовне визнання пріоритету української нації на території України. Відсутність чіткої визначеності з головними стратегічними напрямками патріотичної роботи призводять до падіння значимості та результативності патріотичного виховання. Проблеми і прорахунки національного патріотичного виховання проявляються в процесі соціологічних опитувань, які свідчать про невисокий ступінь національної ідентичності сучасного українського населення, особливо молоді. Дотичним свідчення слабкості патріотичного виховання служить також високий рівень міграції населення за кордон. Країни Західної Європи для молоді є більш привабливим місцем проживання, аніж власна країна. Частково міграція пояснюється кризовим станом української економіки, високим рівнем безробіття, однак не можна не враховувати і невисокий рівень патріотизму, що не може запропонувати молодій людині іншого варіанту майбутнього життя – спільної подвижницької діяльності на користь власної країни, рідної нації.

Підсумовуючи наше дослідження можемо зазначити, що ні населення, ні еліта України на визначилися для себе з головним стратегічним завданням: що вони ставлять собі за мету:

створення етнічної чи політичної нації. В першому випадку головну роль відіграють ідеали націоналізму і патріотизм формується через посилення національної самосвідомості українців. Якщо нація політична, то держава має визначитися з орієнтирами, які є безвідносні до політики і не залежать від зміни політичної еліти при владі. В іншому випадку будь-які спроби налагодити процес патріотичного виховання наштовхнуть на опір з боку населення.

1. Майборода О. Нації етнічні і політичні: оманливе розрізнення // Політичний менеджмент. - 2004. - № 5 (8). - С.17.
2. Там само. - С.19.
3. Гідденс С. 156.
4. Гідденс С. 168
5. Касьянов Георгій Володимирович Теорії нації та націоналізму: Монографія. — К.: Либідь, 1999. – С. 261.